

**Gegenderde Ervaringen en Dakloosheidstrajecten: Een  
Antropologisch Veldwerkonderzoek in Den Haag, Nederland**

*Document C: Nederlandse Samenvatting van Document A,  
Belangrijkste Bevindingen & Aanbevelingen*

Elleke (Elizabeth Christina) Schreur

2024

## **Contactgegevens**

Elleke Schreur

27/10/1998

+31620523205

ellekeschreur@icloud.com

Den Haag

## **Inhoudsopgave**

|    |                                                 |    |
|----|-------------------------------------------------|----|
| 1. | Introductie.....                                | 4  |
| 2. | Samenvatting Thesis.....                        | 5  |
| 3. | Belangrijkste Bevindingen & Aanbevelingen ..... | 10 |

# 1. Introductie

‘Gendered Experiences and Homelessness Trajectories: An Anthropological Fieldwork Study in The Hague, the Netherlands’ (‘Gegenderde Ervaringen en Dakloosheidstrajecten: Een Antropologisch Veldwerkonderzoek in Den Haag, Nederland’) is het etnografische onderzoek dat ik verrichtte in januari, februari, en maart 2024 in Den Haag. In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal:

Hoe Vormen de Gegenderde Ervaringen van Dakloze Mensen hun Levens en Trajecten door Dakloosheid?

Het doel van het onderzoek was om bij te dragen aan het invullen van de kloof die aanwezig is binnen dakloosheidsonderzoek in Nederland en Europa, waar dakloosheid nog (te) vaak als een genderneutraal fenomeen wordt beschouwd en behandeld. Door de beperkte aandacht die wordt geschonken aan de intersectie van gender en dakloosheid is dakloosheidsbeleid in Den Haag en Nederland veelal genderblind. Zoals Marlies Filbri, directeur van daklozenorganisatie Straat Consulaat, hierover uitlegt:

‘Veel beleid voor dakloze mensen is genderblind. Dit betekent dat bij de opzet en uitvoering van plannen geen rekening wordt gehouden met de verschillende oorzaken en verschillende manieren waarop mannen en vrouwen dakloos worden en dakloosheid overleven. Vrouwen hebben een andere 'coping' strategie. Dit betekent dat beleid gericht op het oplossen van dakloosheid, wat vooral is ontwikkeld met de stereotype man in het hoofd, minder effect of soms zelfs een negatief effect op vrouwen kan hebben.’<sup>1</sup>

Het onderzoek dat ik heb uitgevoerd en de thesis waarin de onderzoeksresultaten vastgelegd zijn, geven op een holistische manier – door aandacht te besteden aan de diverse facetten en aspecten die deel uitmaken van en implicaties hebben voor de levens en trajecten van dakloze mensen, weer dat gender een zeer bepalende factor is in de levens en trajecten van dakloze mensen. Mijn onderzoeksresultaten staan daarom ook haaks op de opvatting dat dakloosheid een genderneutraal fenomeen zou zijn.

Dit document biedt een zeer beknopte samenvatting van de originele thesis en een opsomming van de belangrijkste bevindingen. Een deel van deze bevindingen zijn gekoppeld aan aanbevelingen die eventueel relevant zijn voor toekomstig onderzoek, (daklozen)organisaties, de gemeente Den Haag, of de Nederlandse overheid. en de daaraan gekoppelde aanbevelingen.

---

<sup>1</sup> [https://www.linkedin.com/posts/marliesfilbri\\_seks-voor-een-slaapplek-hulpverleners-zien-activity-7150587363520385025-8i1p/?originalSubdomain=nl](https://www.linkedin.com/posts/marliesfilbri_seks-voor-een-slaapplek-hulpverleners-zien-activity-7150587363520385025-8i1p/?originalSubdomain=nl)

## 2. Samenvatting Thesis

### *i. Inleiding*

De originele versie van de thesis (Document A) is opgebouwd uit vier hoofdstukken. In hoofdstuk 1, de inleiding, wordt aandacht besteed aan mijn persoonlijke motivatie, de sociaal- en wetenschappelijke relevantie van het onderzoek, het door mij verrichte literatuuronderzoek, de hoofd- en subvragen, de relevante contextuele informatie (d.w.z. achtergrondinformatie over dakloosheidbeleid en (daklozen)organisaties in Den Haag), de methodologie, mijn positionaliteit als onderzoeker, en de ethische overwegingen die ik heb moeten maken voorafgaand aan, tijdens, en na afloop van de veldwerkperiode. De rest van de thesis bestaat uit drie etnografische hoofdstukken, die elk een specifieke invalshoek bieden op de gegenderde ervaringen en trajecten van dakloze mensen.

### *ii. Hoofdstuk 2: Home through Homeless People's Gendered Experiences*

Hoofdstuk twee: *'Thuis door de Gegenderde Ervaringen van Dakloze Mensen'*, verkent de intersectie tussen het concept en fenomeen 'thuis' en dakloosheid, door te focussen op hoe gender de perceptie en ervaring van beide fenomenen beïnvloed. Het concept 'thuis' wordt in de thesis gebruikt en begrepen als iets wat 'groter' en ongrijpbaarder is dan een fysieke locatie of woning, namelijk als een 'idee' dat sociaal, cultureel, economisch, en politiek wordt gevormd en geproduceerd. Allereerst wordt in dit hoofdstuk uitvoerig aandacht besteed aan de verschillende oorzaken van dakloosheid, en aangetoond dat deze oorzaken niet slechts een individuele aard hebben (i.e. verslaving, ongezonde relaties, het verlies van een baan, etc.), maar vaak in combinatie met structurele factoren (i.e. discriminatie, genderongelijkheid, woningcrisis, gebrek aan betaalbare of passende zorg, etc.) dakloosheid veroorzaken. Dit inzicht is cruciaal, omdat het de verantwoordelijkheid bij de Nederlandse overheid en onze samenleving als geheel legt om kwesties met betrekking tot dakloosheid aan te pakken en op te lossen, waardoor de schuld die op dakloze individuen wordt gelegd voor hun omstandigheden wordt verlicht. Daarnaast wordt binnen deze verkenning aandacht besteed aan de rol die gender en de gegenderde ervaringen van dakloze mensen spelen in het veroorzaken van dakloosheid, door de intersectie tussen huiselijk geweld en dakloosheid te analyseren. Uit deze verkenning blijkt snel dat voor maar liefst 38% van de geïnterviewde dakloze vrouwen, huiselijk geweld hun dakloosheid veroorzaakte, terwijl dit het geval was voor geen van de geïnterviewde dakloze mannen. De verkenning van de intersectie tussen huiselijk geweld en dakloosheid onthult bovendien dat voor dakloze vrouwen met een geschiedenis van huiselijk geweld hun gegenderde opvattingen over wat 'thuis' is hun trajecten door dakloosheid beïnvloeden. Deze vrouwen moeten doorgaans specifieke vaardigheden leren voordat zij in staat zijn hun periode van dakloosheid achter zich te laten. Ook gaan zij geregeld relaties aan met

(dakloze) mannen in een poging bescherming te vinden en een gevoel van veiligheid te creëren, wat het risico vergroot om in een cyclus van geweld terecht te komen.

Ook wordt in dit hoofdstuk kort toegelicht dat dakloosheid een fenomeen is dat veel verschillende vormen omvat, en niet slechts, zoals vaak voorgesteld, slapen op straat of in opvangcentra. Vier van deze vormen – verblijven in huiselijke & informele netwerken, kraken, verblijven in opvangcentra, en slapen op straat, worden daarna uitvoeriger besproken. Ook de mogelijkheden die dakloze mensen hebben binnen deze verschillende vormen van dakloosheid om zich ‘thuis’ te voelen worden verkend. Deze verkenning biedt inzicht in de beperkende en rigide regels binnen opvangcentra, evenals de regulering en controle van de openbare ruimte door neoliberale ontwikkelingen binnen Nederland, en hoe deze de gevoelens van vrijheid en autonomie van dakloze mensen verminderen.

Tegelijkertijd toont de verkenning van de manieren waarop dakloze mensen een gevoel van ‘thuis’ proberen te creëren binnen de verschillende vormen van dakloosheid aan dat ze, ondanks de uitdagingen waarmee ze worden geconfronteerd, actief hun levens en trajecten beïnvloeden. Wat in deze verkenning opvalt, is de neiging van dakloze vrouwen om opnieuw verbinding te maken met ‘een gevoel van thuis’ door middel van zorgdragende praktijken (bijv. koken voor anderen, huishoudelijke klusjes). Deze gegenderde voorkeur verklaar ik als een gevolg van ideologieën die vrouwen traditioneel binnen de huiselijke sfeer plaatsen, en van het proces van gendersocialisatie, waarbij vrouwen wordt geleerd dat het zijn van een ‘goede’ vrouw, moeder, dochter, zus, etc. nauw verbonden is met ‘zorgdraagpraktijken’. Hiernaast bieden deze gegenderde ideologieën ook een verklaring voor het gegenderde stigma en de marginalisatie waarmee dakloze vrouwen worden geconfronteerd. Namelijk, hoewel alle dakloze mensen geconfronteerd worden met stigma en marginalisatie, behandelt dit hoofdstuk specifiek de verhalen van dakloze vrouwen die benadrukken dat zij zich veroordeeld voelen omdat zij als dakloze vrouwen buiten hun verwachte plaats en rol in de samenleving leven, en dat hun dakloosheid door sommigen onlosmakelijk wordt verbonden met sekswerk.

### *iii. Hoofdstuk 3: Unsafety and Vulnerability: Gender Consciousness, Violence and Victimisation & Strategies*

In hoofdstuk drie: *‘Onveiligheid en Kwetsbaarheid: Genderbewustzijn, Geweld en Victimisatie & Strategieën’*, verken ik de gevoelens van onveiligheid en kwetsbaarheid van dakloze mensen, gekoppeld aan hun genderbewustzijn, hun ervaringen met geweld en victimisatie, en de door hen gebruikte gegenderde strategieën om geweld en victimisatie te verminderen of vermijden. De verhalen van dakloze mensen over hun genderbewustzijn benadrukken dat het genderbewustzijn van dakloze vrouwen en het gebrek daaraan bij dakloze mannen voortkomt uit een dynamiek van ondergeschiktheid en privilege. Door seksistische praktijken worden vrouwen vaak als ‘de ander’ gezien en neergezet – iets waar vrouwen zich vaak voortdurend bewust van zijn. In tegenstelling zijn mannen, wiens gedrag en eigenschappen binnen onze samenleving als neutraal, normatief, of zelfs ideaal worden gezien, minder geneigd zich bewust te zijn van hun gender (Brody 2000: 24). Dakloze vrouwen gaven duidelijk

aan zich te beseffen dat zij op een bepaalde manier werden behandeld en benaderd door anderen omdat zij vrouw zijn, niet slechts omdat zij dakloos zijn.

Ook laat dit hoofdstuk zien dat, hoewel dakloze mannen te maken hebben met extreme vormen van geweld en victimisatie, dakloze vrouwen te maken hebben met soortgelijke vormen van geweld en victimisatie, en daarbovenop ook met gegenderd geweld worden geconfronteerd. Hoewel het geweld en de vormen van victimisatie waarmee dakloze vrouwen worden geconfronteerd vaak seksueel van aard zijn, beargumenteer ik in dit hoofdstuk dat het gegenderd geweld tegenover dakloze vrouwen een gevolg is van de machtsongelijkheid die wordt gecreëerd door een ongelijke verdeling van kapitaal binnen het veld van dakloosheid. Door de ondergeschikte positie van vrouwen binnen dit veld kunnen personen met groter symbolisch of fysiek kapitaal (bijv. (dakloze mannen, mensenhandelaren, werknemers van daklozenorganisaties) controle en dominantie uitoefenen over dakloze vrouwen en hun lichamen.

Ten slotte laat dit hoofdstuk zien dat dakloze vrouwen, als gevolg van hun gegenderde ervaringen, gegenderde strategieën gebruiken om geweld en victimisatie te verminderen of te vermijden. Deze bevindingen benadrukken dat de ervaringen van dakloze vrouwen in grote mate worden bepaald door hun gender en hoe zij de uitdagingen die zij als dakloze vrouwen ondervinden, navigeren. In tegenstelling worden de ervaringen van dakloze mannen voornamelijk gedefinieerd door dakloosheid zelf en hoe zij uitdagingen navigeren omdat zij dakloos zijn. Door dit te argumenteren is mijn intentie niet om dakloze vrouwen te portretteren als weerloze slachtoffers die gevangen zitten in hun 'slachtofferschap' door hun gegenderde ervaringen. Ik zie en beschouw dakloze vrouwen, net als dakloze mannen, als moedige, veerkrachtige, en weerbare actoren die, ondanks hun gegenderde ervaringen, actief hun eigen levens en trajecten vormgeven. Evenmin is mijn bedoeling om de ervaringen van dakloze mannen te marginaliseren door te argumenteren dat deze niet door hun gender worden gedefinieerd, maar door dakloosheid zelf. Hun ervaringen dienen met dezelfde mate van ernst, empathie, en zorg behandeld te worden als die van vrouwen, wat vaak niet het geval is.

#### *iv. Hoofdstuk 4: 'Hidden' or 'Obscured Homelessness?'*

In hoofdstuk vier: *"Verborgen" of "Verduisterde Dakloosheid"?* argumenteer ik dat de zogenaamde 'verborgen dakloosheid' van vrouwen, die in Nederlandse media en door sociale wetenschappers die gemoeid zijn met dakloosheidsonderzoek doorgaans wordt gepresenteerd als een strategie die door met name dakloze vrouwen *bewust* wordt gekozen, tegelijkertijd ontstaat door seksistische maatschappelijke percepties van (dakloze) vrouwen als niet-autonome, passieve slachtoffers die bescherming nodig hebben – uitingen van welwillend seksisme. Door deze maatschappelijke percepties krijgen dakloze vrouwen sneller hulp aangeboden – vaak in de vorm van onderdak, zowel door mensen binnen hun informele netwerken (bijv. vrienden, familie, etc.) en formele netwerken (bijv. zorgverleners, werknemers van daklozenorganisaties, etc.). Hoewel deze vorm van seksisme vaak een positieve werking heeft op de levens van dakloze vrouwen, omdat het dus kan resulteren in het sneller aangeboden krijgen van een slaapplek, infantiliseert dit vrouwen tegelijkertijd, en ondermijnt het hun eigen

handelingsvermogen. Ook worden door deze percepties de kwetsbaarheid en ervaringen van geweld en victimisatie van dakloze mannen gemarginaliseerd. Zij worden, in tegenstelling tot vrouwen, doorgaans gezien als inherent sterk, stoer, en stoïcijns, waardoor hun kwetsbaarheid en gevoel van onveiligheid wordt genegeerd of zelfs ontkend.

Naast het argument dat dakloze vrouwen deels ‘onzichtbaarder’ zijn als gevolg van seksistische maatschappelijke percepties, illustreert dit hoofdstuk ook dat dakloze vrouwen onevenredig worden verduisterd door de politieke beslissingen van de Nederlandse overheid, de gemeente Den Haag en organisaties zoals het CBS. Hun gebrek aan overweging en erkenning van de intersecties van huiselijk geweld, mensenhandel en dakloosheid leidt ertoe dat dakloze vrouwen verkeerd worden begrepen en geïdentificeerd. Namelijk, hoewel zowel dakloze vrouwen als mannen huiselijk geweld (kunnen) ervaren, slachtoffer (kunnen) zijn van mensenhandel, of werkzaam (kunnen) zijn als sekswerkers, suggereren de beschikbare gegevens van organisaties en opvangcentra in Den Haag dat met name vrouwen gebruik maken van opvangplekken die bestemd zijn voor slachtoffers van huiselijk geweld en mensenhandel, of (ex-)sekswerkers. Deze vrouwen worden niet via het daklozenloket aan een plek in deze opvangcentra geholpen, en worden daarom niet opgenomen in officiële dakloosheid-registers van de gemeente of meegenomen in dakloosheidonderzoeken zoals dat van het CBS. Ze worden niet geteld, geregistreerd of gecategoriseerd als dakloos, en worden dus structureel over het hoofd gezien.

Ook illustreert dit hoofdstuk dat specifieke groepen dakloze mensen, zowel vrouwen als mannen, worden verduisterd doordat zij worden weggestuurd bij het daklozenloket van de gemeente Den Haag. Dakloze mensen die zich melden bij het daklozenloket worden tijdens een intake gevraagd hun situatie toe te lichten. De gemeente onderzoekt vervolgens hun zaak om te bepalen of zij in aanmerking komen voor ondersteuning (bijv. onderdak, een uitkering, een postadres), waarbij gebruik wordt gemaakt van een zogenaamde ‘zelfredzaamheidsmatrix’. Wanneer de omstandigheden van dakloze mensen niet voldoen aan de criteria van de matrix, dat wil zeggen, wanneer zij ‘gezond’ genoeg worden bevonden om als zelfredzaam te worden beschouwd, worden zij zonder ondersteuning en zonder registratie van hun dakloosheidsstatus weggestuurd. Deze mensen worden doorgaans aangemoedigd om zelf oplossingen te vinden, bijvoorbeeld binnen hun huiselijke of informele netwerken. Wat echter duidelijk werd uit de verhalen van dakloze participanten, is dat medewerkers van het daklozenloket vaak niet adequaat informeren naar het bestaan, de gezondheid, of de veiligheid van de netwerken van dakloze mensen, waardoor sommigen worden teruggestuurd naar ongezonde of onveilige netwerken, of naar de straat. Het is niet alleen twijfelachtig dat dakloze mensen hun mate van zelfredzaamheid moet bewijzen om steun en zorg te ontvangen, maar het suggereert ook een geloof in wat Ticktin (2011: 3) een ‘universaliteit van lijden’ noemt – dit betekent dat lijden erkent kan worden door wie en waar dan ook, dat het gemeten en begrepen kan worden. Aangezien dakloze mensen moeten voldoen aan de criteria van de zelfredzaamheidsmatrix, worden zij impliciet verwacht te lijden en hun lijden te bewijzen om steun, zorg en medeleven te ontvangen. Degenen die kunnen bewijzen dat zij ‘het verdienen’ om steun

en zorg te ontvangen, worden vervolgens zichtbaar in officiële dakloosheidsregisters, terwijl degenen die dat niet kunnen, worden verduisterd.

### 3. Belangrijkste Bevindingen & Aanbevelingen

1. **Bevinding:** Dakloosheid wordt veroorzaakt door zowel individuele als structurele factoren (bekijk voor een overzicht van dakloosheidsoorzaken Document A p.30):

**Uitleg:** *Zowel de individuele keuzes en omstandigheden van dakloze mensen (bijv. verslaving, scheiding, ontslag), als het handelen van de Nederlandse overheid en de gemeente Den Haag (bijv. woningcrisis, gebrek aan betaalbare of toegankelijke zorg), en sociale systemen en structuren binnen onze samenleving (bijv. discriminatie, genderongelijkheid) veroorzaken dakloosheid.*

**Aanbeveling:** Erken dat dakloosheid niet slechts wordt veroorzaakt door het individuele handelen van mensen, maar dat het handelen van de Nederlandse overheid en gemeenten, in combinatie met sociale systemen en structuren zoals genderongelijkheid en discriminatie bijdragen aan het veroorzaken van dakloosheid.

2. **Bevinding:** Huiselijk & gegenderd geweld is een veel voorkomende oorzaak van dakloosheid onder dakloze vrouwen:

**Uitleg:** *In mijn onderzoek was voor 38% van de geïnterviewde vrouwen huiselijk geweld de directe oorzaak van hun dakloosheid. Minstens 50% van de geïnterviewde vrouwen heeft in het verleden te maken gehad met huiselijk- en/of gegenderd geweld dat niet direct hun dakloosheid veroorzaakte, in tegenstelling tot minstens 12,5% van de geïnterviewde dakloze mannen. In alle gevallen waren mannen de plegers van het geweld tegenover zowel dakloze vrouwen als mannen. Hoewel mijn kleinschalige onderzoek – wat betreft de omvang van de onderzoekspopulatie en onderzoeksduur, geen definitieve conclusies of gegeneraliseerde uitspraken over de gegenderde oorzaken van dakloosheid toelaat, sluit de hoge prevalentie van huiselijk geweld als oorzaak van dakloosheid onder vrouwen in mijn onderzoek aan bij de bevindingen van meer grootschalige Europese dakloosheidsonderzoeken. Huiselijk geweld is in Nederland en Europa een sociaal probleem dat onevenredig veel vrouwen treft en hun dakloosheid veroorzaakt. Hoewel vrouwen structureel benadeeld worden, slachtoffer worden van huiselijk geweld, en dakloos worden door huiselijk geweld, blijft Nederlands beleid met betrekking tot huiselijk geweld genderblind. Hierdoor worden de bestaande sociale orde en de daarbij horende genderongelijkheden binnen onze samenleving in stand gehouden. Daarnaast is beleid dat zich richt op huiselijk geweld in Den Haag gescheiden van beleid dat zich richt op dakloosheid, en worden dakloze vrouwen (en mannen) in opvangcentra voor slachtoffers van huiselijk geweld niet geclassificeerd of geregistreerd als ‘dakloos’, maar als ‘slachtoffers van huiselijk geweld’. Op deze manier worden onevenredig veel vrouwen – wiens dakloosheid is veroorzaakt door huiselijk geweld, buiten officiële dakloosheidregisters en*

*dakloosheidonderzoeken (zoals dat van het CBS) gehouden, en worden zij en hun dakloosheid verduisterd.*

**Aanbeveling:** Erken huiselijk geweld als directe oorzaak van dakloosheid. Doe aanvullend onderzoek naar de intersectie tussen huiselijk geweld, gender, en dakloosheid. Creëer samenwerkingsverbanden tussen beleidsmakers die gemoeid zijn met huiselijk geweld en dakloosheid.

3. **Bevinding:** Om de intersectie tussen huiselijk geweld en dakloosheid te begrijpen is een intersectionele benadering – waarbij er naast gender ook andere classificaties (bijv. sociaaleconomische positie en culturele achtergrond) in acht worden genomen, noodzakelijk:

**Uitleg:** *Dakloze vrouwen die gebruik maken van opvangcentra voor slachtoffers van huiselijk geweld hebben vaak culturele achtergronden waarin mensen worden verwacht zich te houden aan rigide genderrollen, waarbij mannen verantwoordelijk zijn voor de financiële ondersteuning van hun gezin, terwijl van vrouwen worden verwacht huishoudelijke taken en het zorgdragen voor hun kinderen te vervullen. Daarnaast verblijven voornamelijk vrouwen met achtergestelde sociaaleconomische posities, die typisch financieel afhankelijk waren van hun partners, in opvangcentra voor slachtoffers van huiselijk geweld. Hoewel vrouwen in alle inkomensgroepen huiselijk geweld ervaren, is uit onderzoek gebleken dat vrouwen in sociaaleconomisch achtergestelde posities een groter risico lopen voor het ervaren van huiselijk geweld. Dit komt doordat armoede de mogelijkheden van vrouwen beperkt om gewelddadige relaties te beëindigen en hun gewelddadige partners te verlaten. Door hun financiële beperkingen zijn sociaaleconomisch achtergestelde vrouwen die huiselijk geweld ervaren ook kwetsbaarder om dakloos te worden.*

**Aanbeveling:** Doe aanvullend onderzoek naar de intersectie tussen huiselijk geweld en dakloosheid, en hanteer daarbij een intersectionele benadering waarbij, naast gender, ook andere classificaties (bijv. sociaaleconomische positie, culturele achtergrond, etc.) in overweging worden genomen.

4. **Bevinding:** Door ervaringen met huiselijk- en/of gegenderd geweld kunnen mensen gevoelens van dakloosheid ervaren terwijl hun fysieke realiteit (nog) niet een staat van (officieel erkende) dakloosheid weerspiegelt:

**Uitleg:** *Dakloze vrouwen met een geschiedenis van huiselijk- en/of gegenderd geweld vertelden dat zij ‘thuis’ associeerden met trauma, geweld, en angst. Gevoelens van extreme onveiligheid binnen de muren van hun huis zorgden ervoor dat deze vrouwen zich in hun huis gevangen voelden in plaats van thuis. Voor deze vrouwen was ‘thuis’ gevaarlijker dan waar dan ook. Geïdealiseerde opvattingen van wat huis of ‘thuis’ is, berusten vaak op een ingebeelde dichotomie tussen ‘binnen’ (huis) en ‘buiten’ (huis) waarbij binnen wordt geassocieerd met veiligheid en zekerheid, terwijl buiten wordt voorgesteld als gevreesd en gevaarlijk. De verhalen van dakloze vrouwen benadrukken dat het element van veiligheid van groot belang is bij het definiëren van wat (een) (t)huis is, en dus*

*bij wat dakloosheid is. Het IVESCR, het Europees Sociaal Handvest, en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, alle geratificeerd door de Nederlandse regering, koppelen veiligheid aan het recht op huisvesting alleen voor zover het gaat om veiligheid tegen kou, vocht, hitte, regen, wind, of andere bedreigingen voor de gezondheid, structurele gevaren, en ziekte. Aanvullende opvattingen over veiligheid, waaronder veiligheid tegen huiselijk- en/of gegenderd geweld, dat onevenredig veel vrouwen treft in Nederland, evenals in de rest van Europa en de wereld, worden niet in acht genomen. Ook ETHOS classificeert mensen die risico lopen op huiselijk geweld of gegenderd geweld niet als dakloos, zolang ze de wettelijke rechten hebben hun (fysieke) huis te betreden en bewonen. Zoals Pleace en Hermans (2020) argumenteren: het is vreemd dat mensen die fysiek onveilig zijn in hun eigen huis niet worden geclassificeerd als dakloos.*

**Aanbeveling:** Erken dat 'veiligheid' (van o.a. (huiselijk) geweld) een noodzakelijk element is van volwaardige huisvesting. Zo worden mensen – waarvan een onevenredig deel vrouw is, met ervaringen van huiselijk geweld geïncludeerd in dakloosheidsonderzoeken in plaats van dat zij en hun ervaringen over het hoofd worden gezien en gemarginaliseerd.

5. **Bevinding:** Ervaringen met huiselijk- en/of gegenderd geweld hebben invloed op de dakloosheidstrajecten van dakloze vrouwen:

**Uitleg:** *De gegenderde ervaringen van dakloze vrouwen met huiselijk geweld beïnvloeden direct hun dakloosheidstrajecten. Omdat de meeste dakloze vrouwen in opvangcentra voor slachtoffers van huiselijk geweld vóór hun dakloosheid doorgaans grotendeels afhankelijk waren van hun partners, moeten zij bijvoorbeeld eerst leren hoe ze taken moeten uitvoeren waardoor ze in de toekomst in staat zijn om een huis te verkrijgen en behouden, voordat ze de opvang kunnen verlaten. Daarnaast belanden deze vrouwen, doorgaans in een poging om veiligheid en bescherming te zoeken tegen gewelddadige ex-partners, regelmatig in nieuwe (gewelddadige) relaties met (dakloze) mannen, waardoor zij groter risico lopen om verstrikt te raken in cycli van misbruik en geweld. Deze bevindingen komen overeen met de bevindingen van sociale wetenschappers (Glasser en Bridgman 1999 & Bretherton en Mayock 2021) die opmerkten dat er verbanden zijn tussen herhaalde dakloosheid en huiselijk geweld, waarbij vrouwen met een geschiedenis van huiselijk geweld een eerste periode van dakloosheid ervaren, daarna weer een relatie aangaan met een nieuwe partner waarin zij opnieuw (huiselijk) geweld ervaren en dan opnieuw dakloos worden.*

**Aanbeveling:** Terwijl dakloze vrouwen (en mannen) in opvangcentra voor slachtoffers van huiselijk geweld doorgaans passende zorg, ondersteuning, en bescherming wordt geboden, lopen dakloze vrouwen met een geschiedenis van huiselijk geweld die niet in deze opvangcentra verblijven een groter risico om verstrikt te raken in cycli van geweld. Bied deze vrouwen (en mannen) op een laagdrempelige manier een plek waar zij, zonder dat zij daar hoeven te verblijven, op een soortgelijke manier zorg, ondersteuning, en bescherming worden geboden.

6. **Bevinding:** Dakloze vrouwen worden onevenredig ‘onzichtbaar’ gemaakt – verduisterd, als gevolg van politieke keuzes van de Nederlandse overheid, de gemeente Den Haag, en door de methodologische beslissingen van onderzoeksbureaus zoals het CBS:

**Uitleg:** *Het CBS – het toonaangevende bureau voor dakloosheidsstatistiek in Nederland – sluit dakloze mensen die (potentiële) slachtoffers zijn van huiselijk geweld of mensenhandel, of (ex-)sekswerkers die hun werk hebben beëindigd, verloren of zijn ontsnapt, en verblijven in aangewezen opvangcentra, uit van hun onderzoek. Zowel dakloze vrouwen als mannen kunnen huiselijk geweld ervaren, slachtoffer zijn van mensenhandel of werkzaam zijn als sekswerker. De beschikbare gegevens van organisaties en opvangcentra in Den Haag suggereren echter dat met name vrouwen gebruik maken van opvangcentra die zijn bestemd voor slachtoffers van huiselijk geweld en mensenhandel, of (ex-)sekswerkers. Hoewel het moeilijk is gebleken om regionale demografieën te vinden over slachtoffers van huiselijk geweld en mensenhandel, benadrukt de informatie die ik via medewerkers van (daklozen)organisaties heb verkregen dat vrouwen structureel oververtegenwoordigd zijn binnen de aangewezen opvangcentra. Deze vrouwen worden niet via het daklozenloket aan een plek in deze opvangcentra geholpen, en worden daarom niet geregistreerd als dakloos of geïnccludeerd in onderzoeken zoals dat van het CBS. Ze worden niet geteld, geregistreerd of gecategoriseerd als dakloos, en worden dus structureel over het hoofd gezien.*

**Aanbeveling:** Doe, naast aanvullend onderzoek naar de intersectie tussen huiselijk geweld en dakloosheid, ook aanvullend onderzoek naar de intersecties tussen mensenhandel en dakloosheid, en sekswork en huiselijk geweld. Erken, classificeer, en registreer daarnaast slachtoffers van huiselijk geweld, mensenhandel, of (ex-)sekswerkers die in opvangcentra verblijven als dakloos.

7. **Bevinding:** Dakloosheid is een fenomeen dat een scala aan verschillende vormen omvat:

**Uitleg:** *Zoals sociale wetenschappers (Pleace en Hermans 2020: 60-61) uitleggen, heeft de (rechtse) politiek met succes een strategie toegepast waarbij dakloosheid wordt gelijkgesteld met op straat slapen, waardoor dakloosheid als probleem beperkt lijkt, en daardoor de ware omvang wordt verborgen. Mijn bevindingen tonen echter aan dat dakloosheid een fenomeen is dat een scala aan verschillende vormen omvat. Tijdens mijn onderzoek ontmoette ik dakloze mensen die op straat of in de opvang slapen, bij vrienden of familie verbleven, kraakten, in auto's, campers, caravans, of vakantiehuisjes sliepen, in hostels of hotels verbleven, in de panden van mensenhandelaren verbleven, die kortstondige (seksuele) relaties of onenightstands met niet-dakloze mensen aangingen om 's nachts bij hen te verblijven, of die wisselden tussen deze verschillende vormen van dakloosheid. Dakloosheid is dus een veel grootschaliger en complexer probleem dan Nederlandse politici soms willen doen lijken.*

**Aanbeveling:** Erken dat dakloosheid een fenomeen is dat een scala aan verschillende vormen omvat, en includeer in onderzoeken met betrekking tot dakloosheid deze verschillende vormen. Maak geen schattingen van mensen die in zogenaamde 'minder zichtbare' vormen van dakloosheid

verblijven, maar includeer deze mensen. Dit kan, bijvoorbeeld, door het uitvoeren van een ETHOS-light telling. Registreer daarnaast mensen die zich melden bij het daklozenloket maar worden afgewezen voor onderdak, zorg of ondersteuning, of mensen die verblijven in opvangcentra voor slachtoffers van huiselijk geweld, mensenhandel, of (ex-)sekswerkers als dakloos. Zo wordt een completer beeld gecreëerd van de hoeveelheid dakloze mensen in Nederland, en de demografische verhoudingen van de daklozenpopulatie.

8. **Bevinding:** Dakloze mensen, zowel vrouwen als mannen, voelen zich doorgaans niet welkom, in de steek gelaten, onprettig, en onveilig in opvangcentra.

**Uitleg:** *Dakloze mensen, zowel vrouwen als mannen, gaven duidelijk aan zich doorgaans niet welkom, onprettig, in de steek gelaten, of zelfs onveilig te voelen in opvangcentra. Dit gevoel is de consequentie van meerdere factoren. Allereerst wordt het dakloze mensen moeilijk gemaakt om de ruimten die zij gebruiken te personaliseren of om hun privacy te vergroten. Hoewel geargumenteed zou kunnen worden dat opvangcentra bestemd zijn voor tijdelijk verblijf, en personalisatie of vergroting van privacy daarom niet relevant of nodig zouden zijn, vervalt de legitimiteit van dit argument als er wordt gekeken naar de duur van het verblijf in opvangcentra van veel dakloze mensen. Veel mensen verblijven niet dagen of weken, maar maanden en soms zelfs jaren in opvangcentra. Daarnaast worden dakloze mensen in opvangcentra geconfronteerd met onjuiste bejegening, pesten, (seksuele) intimidatie, of ander negatief en gevaarlijk gedrag, zowel vanuit andere dakloze mensen, maar ook vanuit (beveiliging-)werknemers van opvangcentra. Het kan niet zo zijn dat dakloze mensen binnen opvangcentra gevaar lopen voor pestgedrag, intimidatie, of geweld, ongeacht door wie toegebracht. Meerdere dakloze mensen vertelden dat zij bewust opvangcentra vermeden en andere vormen van dakloosheid verkozen boven opvangcentra, vanwege de staat van sommige opvangcentra.*

**Aanbeveling:** De verhalen van dakloze mensen suggereren dat (sommige) opvangcentra impliciet en misschien wel onbewust functioneren onder een morele hervormingsagenda, die verband houdt met de bredere stigmatiserende en pejoratieve stereotypen van dakloze mensen die in Nederland heersen. Hoewel ik geloof dat werknemers van daklozenorganisaties en Ngo's zoals KesslerPerspektief en het Leger des Heils doorgaans hun best doen en de juiste intenties hebben, wordt het probleem van dakloosheid en het gebrek aan adequate en geschikte dienstverlening niet verbeterd door alleen individuele intenties. De gemeente Den Haag heeft, ondanks de uitbesteding van het bieden van zorg en onderdak aan dakloze mensen aan Ngo's zoals KesslerPerspektief en Leger des Heils, een monitorende en controlerende functie, die zij momenteel niet adequaat uitvoert. Opvangcentra en hun (beveiliging-)medewerkers dienen aan hogere eisen te voldoen om als adequaat te worden beschouwd, en de gemeente Den Haag dient haar monitorende en controlerende rol te vervullen. Daarnaast dient er rekening te worden gehouden met de duur van het verblijf van dakloze mensen in opvangcentra. Door het gebrek aan (beschikbare) woningen in Nederland is de

uitstroom uit opvangcentra laag. Mensen verblijven hierdoor soms maanden of jaren in opvangcentra. Het kan niet zo zijn dat, mede door (niet adequaat) handelen van de overheid, dakloze mensen maanden of jaren op plekken moeten verblijven waar zij zich moeten houden aan avondklokken, etenstijden, en geen ruimte hebben om hun spullen op te slaan.

9. **Bevinding:** Dakloze vrouwen en mannen worden geconfronteerd met verschillende vormen van discriminatie, stigma, en marginalisatie.

**Uitleg:** *Dakloze mensen worden geregeld geconfronteerd met discriminatie en marginalisatie, vanwege hun dakloosheid. Tijdens de veldwerkperiode zag ik regelmatig hoe het verlies van hun (t)huis en de daaropvolgende marginalisatie resulteerde in gevoelens van ontworteling en een verminderd gevoel van verbondenheid onder dakloze mensen. Voor sommige van hen ontstond dit verminderde gevoel van verbondenheid door het gebrek aan een baan. Voor anderen werd dit gevoel versterkt door de manier waarop zij behandeld werden door vreemden zodra zij dakloos werden. Sommigen vertelden dat ze worden uitgescholden, bespuugd, en in elkaar geslagen. Ook subtielere negatieve interacties met zowel vreemden als bekenden – zoals bijvoorbeeld een medelijdende blik of glimlach, kunnen het moreel, de eigenwaarde, en het gevoel van verbondenheid van dakloze mensen ondermijnen en schaden. De verhalen van dakloze vrouwen omtrent discriminatie en marginalisatie gaven inzicht in de manier waarop zij, vanwege hun gender, met extra stigma's en vooroordelen kunnen worden geconfronteerd. Sommigen legden uit dat ze het gevoel hadden dat ze niet alleen werden veroordeeld vanwege hun dakloosheid, maar omdat ze dakloos zijn als vrouw.. Europees onderzoek wijst erop dat deze vooroordelen voortkomen uit systemische seksistische overtuigingen waarin vrouwen worden geacht specifieke rollen in de samenleving te vervullen, voornamelijk als moeders en verzorgers in de kern van gezinnen. Een vrouw die dakloos is op zichzelf, en dus leeft buiten deze verwachte rollen – een vrouw die niet alleen bestaat als dakloos persoon, maar ook als vrouw buiten haar verwachte plaats in onze samenleving, kan worden geconfronteerd met een diepere vorm van vijandigheid en discriminatie. Haar dakloosheid kan worden gezien als een persoonlijk, moreel falen, meer dan dat dat meestal het geval is bij dakloze mannen. Ook vertelden dakloze vrouwen dat zij, vanwege hun dakloosheid, regelmatig geassocieerd werden met sekswerk(ers). Zoals sociale wetenschappers (Bretherton en Mayock 2021: 17) omschrijven, bestaat er een tendens om de dakloosheid van alleenstaande vrouwen onlosmakelijk te verbinden met sekswerk. Zowel (dakloze) mannen en medewerkers van daklozenorganisaties en opvangcentra verwachten geregeld dat overlevingsseks altijd deel uitmaakt van het dagelijks bestaan van alleenstaande dakloze vrouwen (Bretherton en Mayock 2021: 17). Hoewel sommige dakloze vrouwen inderdaad genoodzaakt zijn om over te gaan op overlevingsseks als overlevingsstrategie, zijn inherente associaties van dakloze vrouwen met seks(werk) stigmatiserend, en versterken dit soort associaties aanvullende manifestaties van seksisme tegenover vrouwen, waaronder objectificatie en seksualisering.*

**Aanbeveling: -**

- 10. Bevinding:** Alle dakloze mensen, zowel vrouwen als mannen, ervaren gevoelens van onveiligheid en kwetsbaarheid.

**Uitleg:** *Sociaalwetenschappelijke verkenningen van 'angst voor geweld en victimisatie' hebben zich traditioneel ontwikkeld binnen een binair kader waarin dakloze mensen worden afgeschilderd als 'gevroese actoren', waardoor hen de status van 'vrezende' of 'angstige' wordt ontzegd, terwijl het, zoals de verhalen van dakloze mensen benadrukken, duidelijk is dat angst voor geweld en victimisatie centraal staan in de ervaring van dakloosheid.*

**Aanbeveling: -**

- 11. Bevinding:** Als het gaat om geweldsincidenten, worden dakloze mensen zowel slachtoffer van niet-dakloze mensen, als van andere dakloze mensen.

**Uitleg:** *In literatuur over geweldsincidenten met betrekking tot dakloze mensen wordt doorgaans gesproken over geweld tussen dakloze mensen, en maar weinig over geweld tegen dakloze mensen waarvan niet-dakloze mensen de pleger zijn. Er wordt dus doorgaans vanuit gegaan dat als dakloze mensen al slachtoffer worden van geweld, ze slachtoffer worden van 'elkaar'. Hoewel dit het geval kan zijn, worden dakloze mensen ook slachtoffer van niet-dakloze mensen, waaronder handhavers, mensenhandelaren, of vreemden die ze toevallig op straat, in het openbaar vervoer, of op andere publiek toegankelijke plekken tegenkomen. Dit laatste suggereert dat de aanwezigheid van dakloze mensen binnen publieke ruimten doorgaans wordt afgewezen - een consequentie van neoliberale ontwikkelingen in Nederland, die ervoor zorgen dat dakloosheid steeds meer wordt gecriminaliseerd en publieke ruimte 'verhardt'.*

**Aanbeveling: -**

- 12. Bevinding:** Dakloze vrouwen zijn zich regelmatig bewust van hun gender en hoe dit hun ervaringen en trajecten door dakloosheid beïnvloed. Dakloze mannen zijn dit nauwelijks.

*Terwijl dakloze mannen zich regelmatig onveilig en kwetsbaar voelen, koppelen zij deze gevoelens doorgaans niet aan hun gender. Sowieso waren dakloze mannen zich nauwelijks 'genderbewust'. Met 'genderbewust' en 'genderbewustzijn' verwijs ik naar het bewustzijn van dakloze mensen van hun eigen gender. Op één man na – die uitlegde dat hij zich bewust werd van zijn gender en hoe zijn gender zijn leven en ervaringen met dakloosheid beïnvloed toen hij zich besepte dat hij zich 'dankbaar voelde om een dakloze man te zijn in plaats van een dakloze vrouw', gaven dakloze mannen aan zich vrijwel nooit bewust te zijn van hun gender. Dakloze vrouwen, daarentegen, gaven aan zich bijna constant bewust te zijn van hun 'vrouw zijn'. Deze vrouwen legden uit doodsbang te zijn toen ze voor het eerst dakloos werden, niet alleen vanwege hun dakloosheid, maar omdat ze als vrouw dakloos waren. Dit genderbewustzijn werd versterkt wanneer ze zich in door-mannen-*

*gedomineerde ruimtes bevonden (bijvoorbeeld op straat, in (bepaalde) opvangcentra, of wanneer ze binnen hun informele netwerken verbleven), of wanneer ze zich bijzonder kwetsbaar voelden voor geweld en victimisatie door mannen. Dit bewustzijn werd niet alleen intern getriggerd, vrouwen werden ook door anderen bewust gemaakt van hun gender. Sommigen legden uit dat (dakloze) mannen soms bijna expliciet en direct hun gender benadrukten door opmerkingen te maken over hun lichamen, kleding, of uiterlijk in het algemeen, en door seksuele of seksistische opmerkingen te maken. De verhalen van dakloze vrouwen en mannen suggereren dat genderbewustzijn binnen deze context te maken heeft met een erkenning of bewuste ervaring van ofwel ondergeschiktheid ofwel privilege verbonden aan gender. Als gevolg van seksistische ideologieën worden vrouwen, inclusief transgender vrouwen, in een ondergeschikte positie binnen de genderhiërarchie geplaatst. Deze ondergeschikte positie is vaak een gevoelde positie – een positie die door veel vrouwen bewust wordt, zich beseffend dat diezelfde positie invloed heeft op de manier waarop ze worden gezien, behandeld, benaderd, geleerd zich te gedragen, misbruikt, enzovoort. Daarentegen zijn mannen, wiens gedrag, eigenschappen, en kenmerken in onze maatschappij worden gezien als moreel neutraal, normatief, gemiddeld en ook ideaal, geneigd om zich niet bewust te zijn van hun gender. Wanneer mannen zich bewust worden van hoe hun gegenderde privileges hun levens en ervaringen beïnvloeden, volgt genderbewustzijn vaak snel. Echter, zoals Brody (2000) uitlegt, verhinderen de systemen waardoor dominante leden van een groep – in dit geval mannen, wordt geleerd dat hun leven neutraal, normatief en ideaal is, vaak dat ze zichzelf als bevoorrecht zien. Bovendien zijn de mensen die genieten van de privileges van een systeem dat hun bevoorrechte positie in stand houdt, zich er vaak niet eens bewust van dat dit systeem bestaat. Belangrijk om hier te benoemen is dat, hoewel noch vrouwen noch mannen binnen mijn onderzoek spraken over ras of etniciteit in relatie tot hun genderbewustzijn, we ons bewust moeten zijn van het feit dat in het leven van zwarte dakloze vrouwen en dakloze vrouwen van kleur, ervaringen van seksisme en racisme elkaar kruisen. Deze vrouwen zijn ‘de ander binnen ‘de ander’’ een vaak vergeten groep omdat zowel witte vrouwen als zwarte mannen doorgaans op de voorgrond treden in feministische en antiracistische praktijken en literatuur (Crenshaw 1991: 1242). Voor deze vrouwen is genderbewustzijn niet alleen verbonden met seksisme, maar met gegenderd racisme.*

**Aanbeveling:** -

- 13. Bevinding:** Dakloze vrouwen en mannen vrezen doorgaans verschillende vormen van geweld en victimisatie.

**Uitleg:** Hoewel de meerderheid van zowel dakloze vrouwen als mannen vrezen voor geweld en victimisatie, suggereren mijn bevindingen dat dakloze vrouwen en mannen doorgaans ander soort geweld (het meest) vrezen. Waar dakloze mannen vooral vertelden over hun angst om bestolen of overvallen te worden, gaven vrouwen aan vooral gegenderd, seksueel geweld te vrezen. Mannen spraken vaker over het gevoel hun bezittingen te moeten verdedigen, waar vrouwen vaker spraken

over het verdedigen van hun lichamen. Zowel dakloze vrouwen als mannen gaven aan het meest angstig te zijn voor geweld en victimisatie door mannen.

**Aanbeveling:** -

- 14. Bevinding:** Dakloze vrouwen en mannen ervaren zowel dezelfde als verschillende vormen van geweld en victimisatie.

**Uitleg:** *Vormen van geweld en victimisatie die door dakloze mensen binnen mijn onderzoek werden ervaren, ongeacht hun gender, waren diefstal, beroving, verbaal en fysiek (maar geen seksueel) geweld, poging tot moord en mensenhandel. Ervaringen van diefstal en beroving kwamen het meest voor onder dakloze mensen die op straat sliepen, in opvangcentra en hostels verbleven, of kraakten. De plegers van deze vormen van geweld waren doorgaans dakloze mannen. Met diefstal bedoel ik het 'stelen van iemands eigendom', terwijl ik beroving begrijp als 'het stelen van iemands eigendom met geweld of intimidatie'. Hoewel zowel dakloze vrouwen als mannen slachtoffer (kunnen) worden van mensenhandel, zijn de vormen van geweld die die dakloze mensen door mensenhandelaren wordt aangedaan vaak gegenderd. Mensenhandel omvat arbeidsuitbuiting, (d.w.z. 'wanneer een werknemer gedwongen wordt al zijn of een deel van zijn inkomen af te staan en/of onder onmenselijke omstandigheden moet werken'),<sup>2</sup> seksuele uitbuiting (d.w.z. 'wanneer een persoon gedwongen wordt seks te hebben in ruil voor geld, kleding of voedsel, wat moet worden afgestaan aan de uitbuiters' (ibid.)), criminele uitbuiting (d.w.z. 'wanneer een persoon gedwongen wordt te bedelen, stelen of andere criminele activiteiten te ondernemen, en de goederen of het geld moet afgestaan aan de uitbuiters' (ibid.)), en gedwongen orgaanverwijdering (d.w.z. 'wanneer de organen van een persoon onder dwang worden verwijderd' (ibid.)). Zowel dakloze mensen als werknemers van daklozenorganisaties legden uit dat dakloze mannen doorgaans arbeids- en/of criminele uitbuiting ervaren, terwijl dakloze vrouwen meestal seksueel worden uitgebuit. De verschillen tussen de vormen van geweld en victimisatie die dakloze slachtoffers van mensenhandel ervaren, zijn enigszins indicatief voor de algehele verschillen tussen de vormen van geweld en victimisatie die dakloze mensen ervaren. Hoewel dakloze mannen extreme vormen van geweld ervaren, doen vrouwen dat ook, en ervaren vrouwen daarbovenop ook gegenderd geweld (d.w.z. geweld dat personen van een bepaald gender onevenredig treft). De vormen van gegenderd geweld die dakloze vrouwen binnen mijn onderzoek ervoeren, waren stalking, aanranding, verkrachting, seksuele intimidatie, dwang tot middelengebruik, en drugs-gefaciliteerd seksueel geweld, wat is gedefinieerd als een vorm van geweld waarbij slachtoffers worden onderworpen aan niet-consensuele seksuele handelingen, terwijl ze zijn verdoofd of bewusteloos zijn door alcohol en/of drugs en daardoor worden belemmerd om zich te verzetten of niet in staat zijn toestemming te geven (Hall en Moore 2008: 291).*

---

<sup>2</sup> <https://www.government.nl/topics/human-trafficking/combating-human-trafficking>

**Aanbeveling: -**

- 15. Bevinding:** Hoewel de vormen van gegenderd geweld ervaren door dakloze vrouwen vaak seksueel van aard zijn, begrijp ik ze als uitingen van macht en een consequentie van ongelijke machtsverhoudingen binnen het ‘veld’ van dakloosheid.

**Uitleg:** *Hoewel de vormen van gegenderd geweld die dakloze vrouwen (kunnen) ervaren meestal seksueel van aard zijn, beschouw ik deze vormen van geweld als een uiting van macht in plaats van slechts een drang naar seks. Dit argument kan worden begrepen door Watson's (2016) begrip van Bourdieu's theorie van sociaal kapitaal (1990a). De habitus – de belichaamde disposities en praktijken die het resultaat zijn van sociale conditionering, van dakloze vrouwen, werkt samen met het ‘veld’ van dakloosheid (Watson 2016: 260). Met het ‘veld’ wordt een sociaal systeem bedoeld dat volgens zijn eigen logica of regels opereert (Moi 1991 in Watson 2016). Binnen het veld van dakloosheid is symbolisch kapitaal (d.w.z. een vorm van sociale macht die wordt verkregen wanneer andere vormen van kapitaal, waaronder sociaal, cultureel en economisch kapitaal, als legitiem worden erkend) ongelijk verdeeld (ibid.: 260). Door de gemarginaliseerde maatschappelijke positie van dakloze vrouwen zijn hun mogelijkheden om kapitaal op te bouwen via bijvoorbeeld familie, onderwijs, of de arbeidsmarkt beperkt (ibid.: 260). Hoewel dakloze mannen zich ook in sociaal gemarginaliseerde posities bevinden, wat hun symbolisch kapitaal evenzeer vermindert, zoals Watson uitlegt: Femininiteit is niet symbolisch dominant op dezelfde manier als bepaalde articulaties van masculiniteit die gezag en privileges met zich meebrengen. Daarnaast draagt het ‘masculiene fysieke’ bij aan de dominantie van mannen binnen het veld van dakloosheid, en daarbij ook aan de verminderde sociale status en kwetsbaarheid van vrouwen binnen dit veld (Skeggs 2004b in Watson 2016: 262). De machtsongelijkheid die wordt gecreëerd door deze ongelijke verdeling van symbolisch kapitaal en het fysieke kapitaal van dakloze mannen leidt daardoor tot de ondergeschikte positie van vrouwen binnen het veld van dakloosheid, wat het mogelijk maakt voor mensen met groter symbolisch kapitaal (bijv. dakloze mannen, mensenhandelaren, werknemers van daklozenorganisaties) om controle en dominantie uit te oefenen over dakloze vrouwen en hun lichamen, bijvoorbeeld door middel van gegenderd geweld.*

**Aanbeveling: -**

- 16. Bevinding:** Dakloze vrouwen gebruiken specifieke gegenderde strategieën om (gegenderd) geweld en victimisatie te verminderen of vermijden

**Uitleg:** *Door observaties en interviews met dakloze mensen en werknemers van (daklozen)organisaties kwam naar voren dat veel dakloze vrouwen gegenderde strategieën gebruiken om (gegenderd) geweld en victimisatie te verminderen of vermijden:*

- *Femininiteit Simulacrum & Indirect Fysiek Kapitaal:*

Uit interviews met dakloze mensen en werknemers van daklozenorganisaties bleek dat dakloze vrouwen – vooral degenen die op straat slapen of gebruik maken van opvangcentra, geregeld veiligheid en bescherming zoeken door relaties aan te gaan met dakloze mannen. Deze relaties kunnen een ‘romantische’ aard hebben, maar kunnen ook platonisch en op vriendschap gebaseerd zijn. Ook bouwen sommige dakloze vrouwen, met name jongvolwassen vrouwen, familie-achtige relaties op met dakloze mannen. Deze vrouwen gaan op zoek naar en/of vormen ‘straatfamilies’ in een zoektocht naar een vorm van verwantschap die emotionele steun, veiligheid, en bescherming kan bieden (Smith 2008: 766). Of deze relaties nu ‘romantisch’ of platonisch zijn, ik beschouw deze door dakloze vrouwen opgebouwde relaties als een (onbewuste) strategie waarmee zij proberen geweld en victimisatie te verminderen, en om daarnaast enige controle en macht over hun lichamen, levens en trajecten te behouden. Dit argument kan verder worden begrepen door de conceptualisatie van ‘vrouwelijk kapitaal’ en ‘indirect fysiek kapitaal’ van Watson (2016), en het concept ‘femininiteit simulacrum’ van Huey en Berndt (2008). Vrouwelijk kapitaal kan worden begrepen als een feministische uitbreiding van Bourdieu’s sociaal kapitaal theorie. Watson legt uit dat in onze samenleving femininiteit wordt beschouwd als een soort cultureel kapitaal dat zowel een hulpbron als een vorm van regulatie kan zijn (Watson 2016: 261). In het veld van dakloosheid kunnen vrouwen hun vrouwelijk kapitaal verkrijgen door middel van ‘genderperformativiteit’ – door gedrag te vertonen in overeenstemming met de dominante genderrollen (Butler 1993; Skeggs 1998 in Watson 2016: 161-262). Deze strategische uitvoering van femininiteit noem ik, Huey en Berndt volgend, ‘femininiteit simulacrum’. Femininiteit simulacrum kan worden begrepen als een set van gedragingen die sociaal wordt gedefinieerd als vrouwelijk (bijv. emotioneel gedrag, meisjesachtigheid’, flirtgedrag) (Huey en Berndt 2008: 178). Femininiteit draagt echter niet dezelfde autoriteit als masculiniteit in onze samenleving, en bovendien, zoals eerder benoemd, draagt het ‘masculiene fysieke’ bij aan de overheersing en dominantie van mannen binnen het veld van dakloosheid (Watson 2016: 262). Het vertonen van femininiteit is daarom alleen een hulpbron voor dakloze vrouwen in de zin dat het kan worden gebruikt om (lichamelijke) allianties te vormen met dakloze mannen – een strategie die ‘indirect fysiek kapitaal’ wordt genoemd (Watson 2016: 262-263). Op zoek naar veiligheid en bescherming, gebruiken dakloze vrouwen deze strategie om indirect de macht en privileges die dakloze mannen en hun lichamen bezitten naar zichzelf uit te breiden. Terwijl Watson indirect fysiek kapitaal begrijpt als iets wat alleen verkregen kan worden door middel van seksuele relaties, suggereren mijn bevindingen dat dakloze vrouwen een soortgelijke bescherming kunnen verkrijgen door vriendschappelijke of familie-achtige relaties. Voor sommige dakloze vrouwen werken femininiteit simulacrum en indirect fysiek kapitaal in hun voordeel. Deze strategieën kunnen echter, ironisch genoeg, ook juist leiden tot gegenderd geweld en victimisatie. Wanneer het vertonen van femininiteit niet leidt tot het vinden van een mannelijke beschermer, kunnen dakloze vrouwen die zich als sterk

vrouwelijk presenteren ook de aandacht trekken van potentiële geweldplegers (Huey en Berndt 2008: 187). Bovendien kunnen dakloze vrouwen ook binnen de relaties tussen henzelf en hun mannelijke beschermers slachtoffer worden van gegenderd geweld. Dit is ook hoe dakloze vrouwen met een geschiedenis van huiselijk geweld die bescherming zoeken van mannen via andere mannen, het risico lopen om vast te komen zitten in vicieuze cirkels van gegenderd geweld. Ondanks deze risico's kiezen sommige dakloze vrouwen er toch voor om in gewelddadige relaties te blijven. Deze vrouwen gaven aan dat ze op die manier een soort controle kunnen behouden over het geweld waar ze slachtoffer van worden, door te kunnen 'kiezen door wie ze tot slachtoffer worden gemaakt'. Op deze manier, zoals vrouwen zelf vertelden, kunnen ze een zekere mate van controle en macht houden over hun eigen lichamen, trajecten, en levens.

- *Genderloosheid & Masculiniteit Simulacrum*

*Dakloze vrouwen die femininiteit simulacrum niet als strategie gebruikten om indirect fysiek kapitaal te verkrijgen, gebruikten vaak alternatieve gegenderde strategieën die hen hielpen om gegenderd geweld en victimisatie te verminderen of te vermijden. Sommige vrouwen verminderden bijvoorbeeld de fysieke- en gedragskenmerken die stereotypisch geassocieerd worden met vrouwelijkheid. Anderen probeerden fysieke- en gedragskenmerken te vertonen die stereotypisch geassocieerd worden met mannelijkheid. Vrouwen die hun genderkenmerken en -eigenschappen verminderden, in tegenstelling tot degenen die femininiteit simulacrum gebruikten, stopten met het dragen van make-up en sieraden, knipten hun haar kort of scheerden zich kaal, kozen ervoor om losse kleding in vale of donkere kleuren te dragen, en deden soms zelfs moeite om minder schoon te lijken. Afgeleid van Huey en Berndt, noem ik de strategie waarmee dakloze vrouwen hun genderkenmerken en -eigenschappen verminderen 'genderloosheid' – een poging tot onzichtbaarheid door het verbergen of maskeren van elementen die met een specifiek gender worden geassocieerd (Huey en Berndt 2008: 179). Vrouwen die probeerden genderkenmerken en -eigenschappen te vertonen die met mannelijkheid worden geassocieerd, presenteerden zichzelf als stoer en onbevreesd, en vertoonden af en toe opzettelijk agressief gedrag. Hoewel genderloosheid en masculiniteit simulacrum nuttige strategieën kunnen zijn in de zin dat ze dakloze vrouwen kunnen beschermen tegen gegenderd geweld en victimisatie, kunnen ze ook negatieve gevolgen hebben. De heteronormativiteit die in onze samenleving heerst, strekt zich namelijk uit tot het veld van dakloosheid, en dus riskeren vrouwen die gedrag vertonen dat niet overeenkomt met wat sociaal van hen wordt verwacht, alsnog benaderd te worden met hostiliteit. Bovendien heeft een performativiteit van gender die niet overeenkomt met hoe vrouwen zich eigenlijk zouden willen uiten negatieve effecten op hun welzijn.*

**Aanbeveling: -**

**17. Bevinding:** De zogenaamde ‘verborgen dakloosheid’ van vrouwen is niet slechts een bewust gekozen strategie van deze vrouwen, maar ook een consequentie van seksistische maatschappelijke percepties en structurele factoren.

**Uitleg:** *Het fenomeen ‘verborgen dakloosheid’ is complex, en al vroeg in de veldwerkperiode vormde ik de mening dat de manier waarop sommige wetenschappers en de media het fenomeen benaderen en uitleggen problematisch is, omdat hun opvattingen passen binnen het narratief van degenen die de verantwoordelijkheid voor daklozen populaties in Nederland proberen weg te nemen bij instanties die juist verantwoordelijkheid dragen (d.w.z. de overheid, gemeenten, en daklozenorganisaties). ‘Verborgen dakloosheid’ wordt namelijk vaak gepresenteerd als een bewust gekozen strategie die voornamelijk door dakloze vrouwen wordt gebruikt. Isaac (2020) legt bijvoorbeeld uit dat dakloze vrouwen die ‘verborgen dakloosheid’ ervaren, in plaats van gebruik te maken van de opvang, ervoor kiezen om tijdelijk bij familie, vrienden, of op andere plaatsen te verblijven, vanwege de angst voor extern geweld (Isaac 2020: 33). Bretherton (2017) legt uit dat dakloze vrouwen diensten vermijden en informele steun gebruiken om zichzelf te handhaven in situaties van ‘verborgen dakloosheid’ (Baptista 2010 in Bretherton 2017: 6). Pleace en Hermans (2020) betogen dat de term ‘verborgen dakloosheid’ niet meer gebruikt zou moeten worden (Pleace en Hermans 2020: 60). Ze vrezen namelijk dat de term geïnterpreteerd zou kunnen worden alsof er verschillende ‘niveaus’ van dakloosheid bestaan, waarbij ‘verborgen dakloosheid’ als minder ernstig wordt beschouwd dan andere vormen. Bovendien argumenteren zij dat het gebruik van termen die verkeerd begrepen of opzettelijk gebruikt kunnen worden, bijvoorbeeld door rechtse politieke partijen, risicovol is. De rechtse politiek heeft, zoals Pleace en Hermans uitleggen, met succes een strategie toegepast waarbij dakloosheid wordt gelijkgesteld met op straat slapen, waardoor dakloosheid als probleem beperkt lijkt, en daardoor de ware omvang wordt verborgen (Pleace en Hermans 2020: 60-61).*

**Aanbeveling:** Stop het met gebruik van de term ‘verborgen dakloosheid’. Deze term en de manier waarop de term wordt gebruikt kan suggereren dat er verschillende niveaus van dakloosheid bestaan. Daarnaast suggereert de manier waarop de term doorgaans wordt gebruikt dat deze vorm van dakloosheid een vorm is waar dakloze mensen bewust voor kiezen, terwijl dit maar voor sommigen het geval is. Een aanzienlijk aandeel van deze mensen is niet ‘verborgen’ als consequentie van hun eigen keuze, maar wordt verduisterd – onzichtbaar gemaakt, door politieke keuzes van de gemeente Den Haag en de Nederlandse overheid.